

KONFERENCJA NAUKOWA „WIELKOPOLSKA GRUPA
PROWENIENCYJNA – INSTYTUCJE, ZBIORY, WYZWANIA”.
BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA W POZNANIU, 13 CZERWCA 2025 R.

W Czytelni Komiksów i Gazet – NOVA w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu, dnia 13 czerwca 2025 r., odbyła się konferencja pt. „Wielkopolska Grupa Proweniencyjna – instytucje, zbiory, wyzwania”. W trakcie czterech paneli o swoich księgozbiorach opowiadało 13 prelegentów z różnych wielkopolskich placówek uniwersyteckich, muzealnych i bibliotek. Wśród zaproszonych byli m.in. przedstawiciele instytucji poznańskich oraz goście z Dobrzycy, Leszna, Kalisza, Konina, Kórnik i Torunia.

Fot. 1. Uczestnicy konferencji (fot. Ewa Obała)

Otwarcia konferencji dokonała Dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu dr Małgorzata Dąbrowicz oraz słowo wstępne o zainicjowanym spotkaniu dodali organizatorzy – dr hab. Rafał Wójcik (starszy kustosz dyplomowany, Kierownik Oddziału Zbiorów Specjalnych BU w Poznaniu) i Jakub Łukaszewski (bibliotekarz Pracowni Starych Druków BU w Poznaniu).

Pierwszy panel poprowadził prof. Arkadiusz Wagner (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), a rozpoczęła go dr Aneta Falk (Polska Akademia Nauk Biblioteka

Kórnicka) referatem pt. „Proweniencje kórnickich książek. Stan badań i perspektywy”. Prelegentka wspomniała o historii założenia biblioteki przez Tytusa Działyńskiego na odziedziczonym przez niego zamku w Kórniku, a po latach utworzeniu przez hr. Władysława Zamoyskiego Fundacji Zakłady Kórnickie, by przekazać pod zarząd i opiekę zebrany księgozbiór wraz z budynkiem. Celem wypowiedzi jednak było przedstawienie postaci Stanisławy Jasińskiej (1898-1967), wieloletniego kustosa i zastępcy dyrektora Biblioteki Kórnickiej, ostatniej z kręgu pracowników pamiętających początki działania biblioteki pod zarządem Fundacji. Bibliotekarka prowadziła prace nad bibliografią starych druków Wielkopolski, które centrum znajdowało się w Kórniku oraz stworzyła na potrzeby biblioteki ewidencję dzieł z pieczęciami, ekslibrisami, supereklibrisami i z dedykacjami autorskimi. Obecnie z tego cennego księgozbioru można korzystać w Internecie na stronie Indeks proveniencji na Platformie Cyfrowej Biblioteki Kórnickiej. Kolejna wystąpiła dr Kamila Szymańska (Muzeum Okręgowe w Lesznie) omawiając „Fragment historycznych księgozbiorów dawnego Leszna w świetle kartoteki proveniencji Muzeum Okręgowego w Lesznie”, a w swojej wypowiedzi zaznaczyła, że biblioteka muzealna gromadziła księgozbiór z różnych źródeł, wśród nich był ewangelicko-reformowany kościół św. Jana – parafia braci czeskich. W czasie II wojny światowej i latach PRL-u wiele cennych książek zostało pożyczonych bezpowrotnie lub zostały w różny sposób rozproszone i wywiezione. Obecnie biblioteka muzeum posiada starodruki, wydawnictwa i publikacje z XIX stulecia i okresu przed wybuchem II wojny światowej. Ich opisy tworzą kartotekę, a na fiskach są naniesione opisy proveniencji. Następny prelegent Damian Kruczkowski (Miejska Biblioteka Publiczna im. Zofii Urbanowskiej w Koninie) zaciekał słuchaczy tematem „Wplecione w węzeł życia – książki z bibliotek żydowskich II RP w zbiorach MBP w Koninie”. Jak stwierdził, książki z dedykacjami i adnotacjami są czymś co pozostaje po ludziach, dokumentują ich historię i przebytą drogę życiową. Takie pamiątki gromadzone były w Bibliotece Żydowskiej w Koninie, która powstała w 1905 r., a już w 1922 r. stała się największą wśród 138 bibliotek żydowskich w Polsce, gdyż posiadała ponad 5 tys. woluminów m.in. w jęz. polskim, jidysz i niemieckim. W 1939 r. dzięki sporządzonemu katalogowi, można było stwierdzić, że biblioteka liczyła wtedy już około 10 tys. książek, lecz wojna zrujnowała ten dobytek, ponieważ książki były palone i rozgrabione przez Niemców. Dziś jej zachowana część znajduje się w MBP w Koninie. Ostatni przed przerwą referat przedstawił Andrzej Filipiak (Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy Zespół Pałacowo-Parkowy) pokazując „Charakterystykę zbiorów bibliotecznych Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy Zespół Pałacowo-Parkowy: pochodzenie, losy, ciekawostki”. W swojej opowieści pracownik muzeum nawiązał do Pałacu w Dobrzycy wybudowanego dla generała Augustyna Gorzeńskiego, którego kształt (jak się uważa) ma związki z symboliką masońską. Choć cel budowy nie był taki, to skojarzenia budzą liczne pytania wśród zwiedzających, zwłaszcza o księgozbiór wolnomularski. Istniejąca jednak w budynku biblioteka posiada różne księgi, w tym wiele związanych z ziemiaństwem, a w zbiorach swych gromadzi także ciekawe archiwalia.

Po ciekawej dyskusji kończącej pierwszą część konferencji i krótkiej przerwie, drugi panel zdominowali kaliszanie. Moderatorem został prof. Piotr Pokora (Biblioteka Raczyńskich, Wydział Historii UAM), a zainaugurowała go prof. Ewa Andrysiak (Instytut Interdyscyplinarnych Badań Historycznych Uniwersytetu Kaliskiego im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego) mówiąc o „Proweniencjach z księgozbioru Kaliskiego

Fot. 2. Na mównicy prof. Ewa Andrysiak (fot. Ewa Obała)

Fot. 3. Od lewej prof. Piotr Pokora, prof. Krzysztof Walczak (fot. Ewa Obała)

Towarzystwa Lekarskiego źródłem do badań biograficznych”. Pani profesor wspomniała o historii KTL, w tym o stworzonej w nim bibliotece, która przez wiele lat przechowywana była w kaliskiej Bibliotece Lekarskiej. Po jej zamknięciu księgozbiór został przekazany innej bibliotece i ubytowany. Jego fragment przeznaczony na makulaturę został uratowany przez wieloletniego prezesa KTL dra Zbigniewa Kledeckiego i trafił do Książnicy Pedagogicznej im. Alfonsa Parczewskiego w Kaliszu. Ten cenny zbiór posiada ekslibrisy, wpisy rękopiśmienne, pieczęcie – zwłaszcza z nazwiskami darczyńców, znanych lekarzy. Został on opisany w formie katalogu księgozbioru KTL, wydanej przez kaliską Książnicę.

Dalej swój wykład przedstawił prof. Krzysztof Walczak (Instytut Interdyscyplinarnych Badań Historycznych Uniwersytetu Kaliskiego im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego) na temat „Proweniencje jako znak szczególny księgozbioru Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”. Prelegent będący także prezesem KTPN zaznaczył, że biblioteka naukowa posiadająca około 20 tys. woluminów, jest jednym z najważniejszych elementów działalności stowarzyszenia. Księgozbiór oprócz współczesnych egzemplarzy i kilkunastu starodruków, składa się m.in. z XIX-wiecznych książek, które gromadzone były dzięki darom członków towarzystwa i pozyskiwane od lat jako dublety innych bibliotek. Wśród nich można wymienić: Bibliotekę Jagiellońską, Bibliotekę Uniwersytecką w Poznaniu, Bibliotekę Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Miejską Bibliotekę Publiczną im. Józefa Piłsudskiego w Łodzi i in. Przedstawione przez profesora przykłady proveniencji, to autografy, noty rękopiśmienne, pieczęcie typograficzne, wpisy własnościowe i inne, a także ekslibrisy, które mogą być zaczątkiem do badań nad tym księgozbiorem. Kolejna referentka dr Justyna Ratajczyk (Miejska Biblioteka Publiczna im. Adama Asnyka w Kaliszu) skupiła się na temacie „Kalendarze w zbiorach specjalnych Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Adama Asnyka w Kaliszu”. Pani doktor nadmieniła, że biblioteka posiada 57 dawnych kalendarzy; najstarszy pochodzi z 1820 r. „Kalendarz polsko-ruski, astronomiczno-gospodarczy”, ale większość to kalendarze z drugiej połowy XIX w. Cztery wydane są w Kaliszu (z 1839, 1907, 1909, 1915), pozostałe z różnych miast, ale wszystkie posiadają proveniencje. Występujące w nich pieczęcie, którymi można się poszczycić, świadczą o własności Biblioteki Leopoldów w Rzepiszewie, zbiorów Alfonsa Parczewskiego, Biblioteki Ordynacji Zamoyskiej, czy Biblioteki Karola Seidlera. Każdy z przedstawionych referatów wzbudzał ciekawość, dlatego na koniec panelu rozgorzała ciekawa dyskusja, która przeniosła się następnie w kuluary.

Panelowi trzeciemu przewodniczyła prof. Ewa Andrysiak (IIBH UK, KTPN), a wystąpił w nim jako pierwszy Jakub Ordon (Muzeum Okręgowe w Koninie) z tematem „Pamiętnik ks. Feliksa Kowalewskiego z Lutocina z zasobów biblioteki Muzeum Okręgowego w Koninie”. Prelegent, jako przykład posiadanego w muzeum ciekawego obiektu przedstawił dokument historyczny, który pozwala spojrzeć na dramatyczne wydarzenia powstania styczniowego oczami jego uczestnika. Pamiętnik trafił do muzeum wraz z kolekcją książek Ludwika Waszkiewicza (1888-1976) – archiwisty i historyka, i przedstawia losy zmagania o wolność, pełnych refleksji nad walką, wiarą i poświęceniem proboszcza z Lutocina. Ks. Feliks Kowalewski za swoje patriotyczne działania, został aresztowany i skazany na 10 lat katorgi na Syberii, a opowieść o jego życiu niedawno została wydana i jest cennym źródłem wiedzy dla miłośników historii i wielu badaczy. Następną głos zabrała Lucyna Leśniak (Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Ada-

ma Mickiewicza w Poznaniu) dokonując przeglądu dzieła z 1679 r. Jacoba von Mellea pt. „*Historia urnae sepulcralis Sarmaticae...*”. Ta cenna praca powstała dla niemieckiego profesora chirurgii, botaniki, medycyny teoretycznej i praktycznej oraz chemii Georga Wolfganga Wedla (1645-1721) i mówi o historii sarmackiej urny grobowej odkrytej w roku 1674. Jej autor Jacob von Melle (1659-1743) niemiecki proboszcz kościoła św. Marii, teolog luterański, polihistor i pisarz, napisał tę publikację archeologiczną z zebranych nordyckich źródeł historycznych, przedstawiając urny i ludzkie kości, monety oraz kilka „guldgubber” z Bornholmu, wraz z rysunkami. Obecnie ta cenna pamiątka muzeum objęta jest badaniami. Tuż przed przerwą wypowiedział się dr Stanisław Borowiak (Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy Zespół Pałacowo Parkowy), który mówił o dobrzyckich zbiorach bibliotecznych oraz książkach z biblioteki rodziny Żółtowskich, znajdujących się od niedawna w depozycie muzeum w referacie pt. „Księgozbiór Żółtowskich z Godurowa – próba charakterystyki na podstawie fragmentów”. Pan doktor najpierw zajął się rodzinami dawnych właścicieli Dobrzycy – Gorzeńskich, Turnów, Czarneckich i Żółtowskich, którzy posiadali cenną bibliotekę i inne archiwalia, ale druga wojna światowa zniszczyła dorobek ich życia. Z pałacu, zrobiono punkt zborny dla wysiedlanych niweczając dobytek, a później magazyn zboża, rekwirując resztę księgozbioru i innego inwentarzu. Obecnie pozyskiwane są znaleziska po właścicielach Dobrzycy i okolic, budując w ten sposób muzealną bibliotekę i archiwalia w formie listów, fotografii, pamiątek, mebli.

Moderatorem czwartego panelu został prof. Krzysztof Walczak (IIBH UK, KTPN), zapraszając na mównicę Zuzannę Jernaś (Biblioteka Główna Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu) z wykładem pt. „Kolekcja starodruków Biblioteki Głównej Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu”. Prelegentka zaznaczyła, że biblioteka zaczęła budować swój księgozbiór od 1950 r., ponieważ wtedy zaczęła ona działać dzięki połączeniu wydziałów lekarskiego i farmaceutycznego Uniwersytetu Poznańskiego, tworząc Akademię Medyczną w tym mieście. Księgozbiór był pozyskiwany dzięki zakupom oraz darom, a także przejmowany z innych bibliotek. Do biblioteki trafiły m.in. kolekcje starodruków o tematyce medycznej i do nauk medycznych zbliżonej, a w inwentarzu zapisano już około 400 jednostek. Najstarsza z książek datowana jest na rok 1516, kolejna na 1517 zatytułowana „*Hortus Sanitatis...*”. Zabytki te posiadają proveniencje i stąd wiadomo, kto wcześniej był ich właścicielem. Można tu wymienić m.in. znanych lekarzy, profesorów itp. takich jak: Ludwik Bierkowski (1801-1860); Ferdynand Chotowski (1797-1880); Heliodor Święcicki (1854-1923); Adam Wrzosek (1875-1965); Franciszek Chłapowski (1846-1923); Ludwik Gąsiorowski (1807-1863). Kolejna referentka Izabela Kotlarska (Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) zajęła się tematem „*Aus der Märchensuche...*”, czyli wybrane kolekcje folkloru słownego (1800-1918) w księgozbiorze Sekcji Etnologii i Antropologii Kulturowej BCH UAM. W swojej wypowiedzi, zajęła się historią biblioteki, która powstała w 1919 r. oraz oddzielnym w 2015 r. specjalistycznym księgozbiorem liczącym ponad 28 tys. woluminów, ponad 6 tys. czasopism i ponad 3 tys. książek wydanych w latach 1800-1918. Jej zawartość należy do największych księgozbiorów etnologicznych w Polsce, a w przeglądanych proveniencjach można zauważyć nazwiska: Carla Künnego (1844-1898), Ottona Kroopa (1853-1931), Rudolfa Ludwika Vichowa (1821-1902), Eugeniusza Frankowskiego (1885-1962), Jerzego Wojciecha Szuczewskiego (1879-1969) i in. Na koniec głos zabrał prof. Piotr Pokora (Biblioteka Raczyńskich, Wydział Historii UAM) omawiając „Bazę proveniencyjną Zbiorów Specjalnych Biblioteki Raczyńskich

Fot. 4. Uczestnicy konferencji. (fot. J. Błoch, A. Kucharska)

– w realizacji”. Pan profesor zapewnił, że od 2021 r. do bazy zbiorów specjalnych biblioteki systematycznie wprowadza się obiekty i znalazło się tam już około 21 tys. woluminów starych druków, w tym przebadano dotąd około 19,5 tys., 196 rękopisów i około 200 obiektów dawnej kartografii. Baza dzieli się na trzy katalogi, w których znajdują się znaki proveniencyjne i dawna kartografia (1527 rekordów), wpisy proveniencyjne (135 rekordów) i wpisy proveniencyjne w rękopisach (152 rekordy). Prace cały czas trwają, ponieważ do zbiorów specjalnych przechodzą kolejne roczniki książek, teraz XIX-wieczne do 1864 r. Dzięki temu systemowi, czytelnik może w prosty sposób korzystać z bibliotecznej bazy. Kończąc ten panel wśród uczestników rozwinęła się ożywiona dyskusja.

Konferencję podsumował dr hab. Rafał Wójcik, zapowiadając wydanie publikacji z tak ciekawymi referatami, w której znajdzie się też artykuł nieobecnej na konferencji dr Bogumiły Celer (Publiczna Biblioteka Pedagogiczna Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego w Kaliszu; Instytut Interdyscyplinarnych Badań Historycznych Uniwersytetu Kaliskiego im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego) pt. „Ślady dłoni i ducha: proveniencje starych druków w zbiorach Książnicy Pedagogicznej w Kaliszu. Przegląd i wstępna analiza”. Poza tym organizator uznał, że konferencja była znakomitą okazją, by zapoznać się z prezentowanymi materiałami biblioteczno-archiwalnymi zgromadzonymi w różnych instytucjach kultury naszego regionu, omówić zagadnienia proveniencyjne oraz podjąć ważne dyskusje na temat integracji środowiska i kontynuowania wspólnego opracowywania zbiorów. Czas spędzony na konferencji był niezwykle owocny i inspirujący, a organizatorzy zapowiedzieli organizowane wkrótce warsztaty na podobny temat, na które już w tym momencie zaprosili zgromadzonych gości.

Ewa Obala